

by such factors: ethnic and cultural specifics of the youth representing the western region of Ukraine, which is known for its strong religious traditions; age characteristics of the respondents who tend to youth «extremism» and «idealism» while searching the intimacy in communication, that is often revealed in the religious sphere. The results of the thorough qualitative analysis of the responses show that most of young people represent not only their own «internal religiosity», but also an «affective» and «modern» religious personality, that accepts and experiences the positive fact of the influence of God or religion on their lives. At the same time this personality does not see in it any real means for own social growth and therefore ignores collective forms of religiosity.

Key words: personality, religiosity, religious personality, religious values, motivation, external and internal religiosity.

Received January 10, 2016

Revised January 30, 2016

Accepted February 26, 2016

УДК 37.015.3:159.922.8

І.В. Сундукова

irina.sharonova.89@mail.ru

Вивчення особистісно-поведінкового АСПЕКТУ ціннісного ставлення старшокласників до психічного здоров'я

Sundukova I.V. Study of personality and behavioral aspects of the valuable relation of senior pupils to mental health / I.V. Sundukova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 476–489.

І.В. Сундукова. Вивчення особистісно-поведінкового аспекту ціннісного ставлення старшокласників до психічного здоров'я. У статті визначається особистісно-поведінковий аспект як один із показників психічного здоров'я старшокласників. Автором охарактеризовано особистісні риси старшокласників, які виявляються в їхніх емоційних переживаннях. Проаналізовано такі поняття: психічне здоров'я, емоційна стійкість, емоційна нестійкість, їх трактування вітчизняними та закордонними психологами.

Описано результати емпіричного дослідження, які показали, що в учнів 10-х класів спостерігаються більша схильність до неконтрольованої агресії, агресивне ставлення до соціального оточення та виражене прагнення до домінування. Встановлено, що агресивна поведінка в десятикласників може бути викликана заниженою самооцінкою, неадекватними проявами поведінкових реакцій і неконтрольованими емоціями. Акцентується увага на тому, що саме у вказаній категорії учнів спостерігається більш висока невротичність, яка проявляється в емоційній нестабільності та супроводжується підвищеним рівнем тривожності та дратівливості. Наголошується, що нестійкість емоційного стану в учнів 10-х класів проявляється у частих коливаннях настрою, підвищеній збудливості, недостатній саморегуляції емоційних станів та неадекватних формах поведінки. Все це негативно впливає на ставлення до себе, до оточуючих та до самоврядування власної поведінки, а отже, і до ціннісного ставлення до свого психічного здоров'я.

Встановлено, що проблема ціннісного ставлення до психічного здоров'я старшокласників буде вирішуватися за умови формування адекватної поведінки та позитивного ставлення до психічного здоров'я.

Ключові слова: ранній юнацький вік, емоційна нестійкість, поведінка, емоційна стійкість, настрої, емоції, психічне здоров'я.

И.В. Сундукова. Изучение личностно-поведенческого аспекта ценностного отношения старшеклассников к психическому здоровью. В статье определяется личностно-поведенческий аспект как один из показателей психического здоровья старшеклассников. Автором охарактеризованы личностные черты старшеклассников, проявляющиеся в их эмоциональных переживаниях. Проанализированы следующие: понятия психическое здоровье, эмоциональная устойчивость, эмоциональная неустойчивость, их трактовка отечественными и зарубежными психологами.

Описаны результаты эмпирического исследования, которые показали, что у учащихся 10-х классов наблюдаются большая склонность к неконтролируемой агрессии, агрессивное отношение к социальному окружению и выраженное стремление к доминированию. Установлено то, что агрессивное поведение у этих учеников может быть вызвано заниженной самооценкой, неадекватными проявлениями поведенческих реакций и неконтролируемыми эмоциями. Акцентируется внимание на том, что именно в данной категории учащихся наблюдается более высокая невротичность, которая проявляется в эмоциональной нестабильности и сопровождается повышенным уровнем тревожности и раздражительности. Отмечается, что неустойчивость эмоционального состояния у учащихся 10-х классов проявляется в частых колебаниях настроения, повышенной возбудимости, недостаточной саморегуляции эмоциональных состояний и неадекватных формах поведения. Все это негативно влияет на отношение к себе, к окружающим, к самоуправлению поведением, а следовательно, и к ценностному отношению к своему психическому здоровью.

Установлено, що проблема ценностного отношения к психическому здоровью старшеклассников будет решаться при условии формирования адекватного поведения и позитивного отношения к психическому здоровью.

Ключевые слова: ранний юношеский возраст, эмоциональная неустойчивость, поведение, эмоциональная устойчивость, настроение, эмоции, психическое здоровье.

Постановка проблеми. Ключовою проблемою сьогодення, на думку багатьох сучасних дослідників, є вивчення змін, які відбуваються в свідомості особистості періоду дорослішання.

Ранній юнацький вік – це період великих протиріч, найбільш яскраво виражених у внутрішніх і зовнішніх, особистісних і міжособистісних конфліктах. Розвиток особистості в період ранньої юності має свої риси. Багато вчених указують на одну із найбільш помітних особистісних характеристик у цьому віці – властиві юнакам нетерпимість, конфліктність, агресивність, максималізм.

Особистості раннього юнацького віку притаманні прояви підліткового періоду. Саме тому в цьому віці зустрічаються такі форми поведінки: агресивна, девіантна, протиправна та ін., які призводять до порушення емоційної сфери та позначаються на психічних розладах і негативних емоційних переживань, що, в свою чергу, впливає на психічне здоров'я учнів старших класів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато авторів відзначали зростання психічної патології серед учнів старших класів, зокрема в поведінкових та емоційних розладах (Н.Є. Бурторіна, М.І. Рибалко, І.В. Купрін, В.Я. Семке, В.А. Трешутін та ін.). Проблемою дослідження особливостей емоційності особистості займалися Л.М. Аболін, А. Басс, Г.М. Бреслав, В.К. Вілюнас, Б.І. Додонов, П.Б. Зільберман, К. Ізард, Є.П. Ільїн, В.С. Мерлін, В.Д. Небиліцин, О.П. Саннікова, Б.М. Теплов, Агресивну поведінку, яка тісно пов'язана з психічними та поведінковими розладами, досліджували О.Ф. Аболонін, М.М. Аксенов, І.А. Назарова, В. Я. Семке та ін.

Вивчення особистісно-поведінкових рис особистості та їх вплив на психічне здоров'я залишається однією з важливих та актуальних проблем в психологічних дослідженнях, тому **мета нашого дослідження** – проаналізувати результати вивчення особистісно-поведінкового аспекту ціннісного ставлення старшокласників до психічного здоров'я.

Особистісні риси учнів старших класів ми досліджували за допомогою «Фрайбурзького особистісного опитувальника» (FP1,

форма В). Високими риси ми здійснили поділ на дві групи. До першої віднесли такі риси особистості: невротичність, спонтанна агресивність, репресивність, дратівливість, реактивна агресивність, сором'язливість та емоційна лабільність, охарактеризувавши дану групу як емоційну нестійкість особистості. До другої групи ми віднесли такі риси: товариськість, урівноваженість, відкритість та охарактеризували їх як емоційну стійкість особистості.

Дослідники К.К. Платонов та Л.М. Шварц емоційну нестійкість пов'язують з емоційною збудливістю та частою зміною емоційних станів [8]. Згідно М.Д. Левітова, емоційну нестійкість необхідно пов'язати з нестійкістю настроїв та емоцій [4]. На думку Л.С. Славіної, емоційна нестійкість пов'язана з «афектом неадекватності», що проявляється у підвищеній вразливості, замкненості, негативізмі та впертості [12].

К.К. Платонов та Л.М. Шварц характеризують емоційно нестійких людей: такі люди мають підвищену емоційну збудливість та є схильними до частої зміни емоційних станів [8].

Отже, емоційна нестійкість являє собою інтегративну особистісну властивість, що пов'язана з частим коливанням настрою, підвищеною емоційною збудливістю, неадекватними поведінковими проявами, частою зміною емоційних станів, що характеризується порушенням емоціональної рівноваги та зниженням здатності контролювати та стримувати негативні емоції.

На відміну від емоційної нестійкості, під емоційною стійкістю слід розуміти несприйнятливність негативних емоційних факторів, а також здатність контролювати та стримувати емоційні переживання.

На думку Я. Рейковського, емоційна стійкість може розглядатися як здатність емоційно збудженої людини зберігати певну спрямованість своїх дій, адекватне функціонування та контроль над виразом емоцій [9]. М.О. Амінов вказував, що висока емоційна стійкість характерна для тих осіб, які краще здійснюють контроль своїх власних емоційних реакцій [1]. Згідно з В.Л. Марищук, емоційна стійкість є здатністю долати стан надмірного емоційного збудження при виконанні складної діяльності [5]. М.І. Дяченко та В.О. Пономаренко вказують, що під «емоційною стійкістю» слід розуміти властивість особистості та психічний стан, що забезпечує доцільну поведінку в екстремальних ситуаціях [3].

Отже, якщо в учнів старших класів особистісні риси проявляється в емоційній нестійкості, то можна припустити, що в таких учнів присутні психічні розлади, які негативно впливають

на навчання, на міжособистісні стосунки та на самовизначення особистості, і все це позначається на психічному здоров'ї та ставленні до нього. А якщо навпаки, в учнів старших класів в більшій мірі проявляється емоційна стійкість, то можна припустити, що в таких учнів присутнє психічне здоров'я, вони ціннісно ставляться до нього та спроможні протистояти негативним емоційним переживанням та контролювати неадекватні поведінкові прояви.

Як зазначали А.В. Петровський та М.Г. Ярошевський, психічне здоров'я виявляється у відсутності хворобливих психічних розладів і забезпеченні адекватної умовам навколишньої дійсності регуляції поведінки та діяльності. До психологічних критеріїв психічного здоров'я, на їхню думку, можуть бути віднесені: адекватний рівень зрілості емоційно-вольової та пізнавальної сфер особистості; адаптивна поведінка у соціальних відносинах; здатність до самоврядування своєю поведінкою; здатність розумного планування життєвих цілей тощо [7]. За А. Ребером, термін «психічне здоров'я» часто використовується саме для характеристики тієї людини, яка функціонує на високому рівні поведінкового й емоційного регулювання [2].

В емпіричному дослідженні особистісно-поведінкового аспекту ставлення старшокласників до психічного здоров'я ми виявили, по-перше, особистісні риси старшокласників, які визначають їхні поведінкові прояви, в яких виявляється ставлення до всього. Особистісні риси ми діагностували за допомогою «Фрайбурзького особистісного опитувальника» (FP1, форма В) [10, с.210-217]. По друге, проаналізували модель поведінки, яка дозволяє уникнути стресів і нервових переживань, за допомогою методики «Ваша психическая устойчивость» [6, с.470-472].

Результати, отримані за методикою «Фрайбурзький особистісний опитувальник» (FP1, форма В), дозволили виявити поведінкові прояви, адже адаптивна поведінка може свідчити про позитивне ставлення до оточуючого світу, до людей, а отже, і до психічного здоров'я.

За допомогою методики «Ваша психическая устойчивость» ми виявили модель поведінки учнів старших класів. Дана методика характеризує дезадаптивну, адаптивну та надзвичайну обережність у поведінці.

У дослідженні брали участь 167 учнів старших класів Кіровоградської ЗОШ І-ІІІ ст. № 16 та Кіровоградського багатопрофільного ліцею фізико – математичної школи № 18, зокрема: 75 учнів 10-х класів (100 %) і 92 учня 11-х класів (100 %). Об-

рано саме цю вікову категорію, оскільки в ранньому юнацькому віці спостерігаються підліткові прояви неадекватної поведінки та емоційні переживання, які є ознакою негативного ставлення до психічного здоров'я.

Результати емпіричного дослідження ми підкріпили статистичною обробкою даних. Для статистичної достовірності розбіжностей відсоткових долей вибірок учнів 10-х та 11-х класів нами був використаний критерій ϕ^* Фішера [11, с. 158-177]. Отримані показники ϕ^* емп співвідносили з прийнятим у психології рівнем статистичної значущості.

Аналіз результатів дослідження. В процесі емпіричного дослідження особистісних проявів поведінки було проаналізовано одержані результати за описаними вище методиками. «Фрайбурзький особистісний опитувальник» (FP1, форма В) виявляє сформовані особистісні риси, які визначають поведінкові прояви. Результати представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Виявлення особистісних рис в учнів старших класів

№ з/п	Психічні стани	10 клас			11 клас			Критерій ϕ^* Фішера		
		у %			у %					
		Вис. ступ.	Сер. ступ.	Низ. ступ.	Вис. ступ.	Сер. ступ.	Низ. ступ.	Вис. ступ.	Сер. ступ.	Низ. ступ.
1	Невротичність	44	42,6	13,3	32,6	52,1	15,2	1,51	1,22	0,34
2	Спонтанна агресивність	34,6	40	25,3	23,9	45,6	30,4	1,51	0,73	0,73
3	Депресивність	42,6	40	17,3	28,2	54,3	17,3	1,94	1,85	0
4	Дратівливість	52	29,3	18,6	40,2	41,3	18,4	1,52	1,61	0,02
5	Товариськість	20	60	20	29,3	55,4	15,2	1,39	0,59	0,80
6	Урівноваженість	29,3	53,3	17,3	31,5	50	18,4	0,30	0,42	0,18
7	Реактивна агресивність	46,6	38,6	14,6	40,2	46,7	13	0,82	1,05	0,29
8	Сором'язливість	33,3	50,6	16	31,5	53,2	15,2	0,24	0,33	0,14
9	Відкритість	26,6	53,3	20	26	53,2	20,6	0,08	0,03	0,08
10	Екстраверсія-інтроверсія	32	50,6	17,3	29,3	53,2	20	0,85	0,33	0,44
11	Емоційна лабільність	34,6	46,6	18,6	29,3	47,8	22,8	0,73	0,15	0,66

Як бачимо, за шкалою «невротичність» 44 % учнів 10-х класів та 32,6 % учнів 11-х класів продемонстрували високий ступінь (ϕ^* емп = 1,51), це вказує на наявність у цих учнів ви-

раженого невротичного синдрому астенічного типу зі значними психосоматичними порушеннями, що в даному випадку є одним з показників емоційної нестабільності, який супроводжується дратівливістю та тривожністю. Проте низький ступінь за цією шкалою мають 15,2 % учнів 11-х класів та 13,3 % учнів 10-х класів ($\phi^*_{\text{емп}} = 0,34$), значних відмінностей між цими показниками ми не виявлено що, на нашу думку, може свідчити про емоційну стійкість до негативних емоційних станів і переживань, які здатні викликати агресивну, девіантну та протиправну поведінку.

За шкалою «спонтанна агресивність» в 10-х класах високий ступінь мають 34,6 % учнів, а в 11-х класах 23,9 % ($\phi^*_{\text{емп}} = 1,51$). Їх можна охарактеризувати як імпульсивні особистості, які схильні до неконтрольованої агресії. Значна частина – 45,6 % учнів 11-х класів та 40 % учнів 10-х класів продемонстрували середній ступінь «спонтанної агресивності» ($\phi^*_{\text{емп}} = 0,73$). Проте, 25,3 % учнів 10-х класів та 30,4 % учнів 11-х класів мають низький ступінь спонтанної агресивності ($\phi^*_{\text{емп}} = 0,73$). Відмінностей між показниками низького ступеня за цією шкалою між учнями 10-х та 11-х класів ми не виявили, що вказує на емоційну стійкість до агресивної та неконтрольованої поведінки, яка може призвести до підвищеного рівня тривожності та депресії.

За шкалою «депресивність» 42,6 % учнів 10-х класів мають високий ступінь, порівняно з учнями 11-х класів, у яких лише 28,2 % ($\phi^*_{\text{емп}} = 1,94$). Ці результати свідчать про наявність в учнів ознак депресії в емоційному стані, у поведінці, у ставленні до себе та до соціального середовища. На нашу думку, наявність депресії в емоційному стані учнів старших класів може призвести до суїцидної поведінки та порушення психічного здоров'я. Низький ступінь за цією шкалою продемонстрували 17,3 % учнів 10-х класів та 17,3 % учнів 11-х класів, що свідчить про відсутність депресії в емоційному стані та позитивне ставлення до себе та до оточуючих.

За шкалою «дратівливість», яка являється одним із впливових емоційних розладів, в 10-х класах високий ступінь мають 52 % учнів, а в 11-х класах 40,2 % ($\phi^*_{\text{емп}} = 1,52$), це може свідчити про їхній нестабільний емоційний стан зі схильністю до афективного реагування. Особистість, яка неспроможна контролювати свої емоції, схильна до неадекватних поведінкових реакцій. Проте 18,6 % учнів 10-х класів та 18,4 % учнів 11-х класів продемонстрували низький ступінь дратівливості ($\phi^*_{\text{емп}} = 0,02$), що

вказує на здатність цих учнів до самоконтролю своїх поведінкових реакцій.

За шкалою «товариськість» високий ступінь в 11-х класах продемонстрували 29,3 % учнів, порівняно з 10-ми класами – лише 20 % учнів ($\varphi^*_{\text{емп}}=1,39$). На нашу думку, дані результати є відображенням соціальної адаптації учнів та сформованості на достатньому рівні стереотипів емоційного регулювання, яка дозволяє говорити про наявність вираженої потреби в спілкуванні та постійній готовності до задоволення цієї потреби. Більша частина 55,4 % учнів 11-х класів та 60 % учнів 10-х класів продемонстрували середній ступінь товариськості ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,59$). Низький ступінь за цією шкалою мають 15,2 % учнів 11-х класів та 20 % учнів 10-х класів ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,80$), що, на нашу думку, може бути ознаками замкненості в собі, недовіри до соціального оточення, заниженої самооцінки, які в подальшому можуть призвести до ізольованості та негативно позначитися на психічному здоров'ї респондентів.

Отже, учні 11-х класів на 9,3 % більш соціально адаптивні та постійно відкриті до спілкування. Окрім того, в учнів 10-х класів на 4,8 % більш виражений низький ступінь «товариськості». Статистичної достовірності між цими показниками ми не виявили.

За шкалою «урівноваженість» в 11-х класах високий ступінь продемонстрували 31,5 % учнів, а в 10-х класах – 29,3 % учнів ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,30$). Дані результати свідчать про емоційну стабільність до негативних переживань, що базується на впевненості в собі, оптимістичності та активності. Можна стверджувати, що в даній категорії учнів висока стійкість до стресу. Проте, більша частина учнів 53,3 % в 10-х класах та 50 % учнів 11-х класів продемонстрували середній ступінь «урівноваженості» ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,42$). На нашу думку, більша частина учнів старших класів не здатна справлятися з негативними емоціями та переживаннями, які можуть призвести до небажаних форм поведінки та неконтрольованої агресії, яка, в свою чергу, позначиться на їхньому психічному здоров'ї. Низький ступінь урівноваженості в 11-х класах продемонстрували 18,4 % учнів, а в 10-х класах 17,3 % учнів ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,18$), це свідчить про високу нестійкість цих учнів до стресу, а отже, і до психічного здоров'я.

За шкалою «реактивна агресивність» в 10-х класах високий ступінь продемонстрували 46,6 % учнів, а в 11-х класах 40,2 % ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,82$), це може свідчити про агресивне ставлення цих учнів до соціального оточення та виражене прагнення до доміну-

вання. На нашу думку, реактивна агресивність у цих учнів може бути викликана заниженою самооцінкою, неадекватними проявами поведінкових реакцій та неконтрольованими емоціями. Низький ступінь «реактивної агресивності» мають 14,6 % учнів 10-х класів, та 13 % учнів 11-х класів ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,29$), дані результати свідчать про позитивний емоційний стан та адаптивну поведінку цих учнів.

Як бачимо, учні 10-х класів на 6,4 % мають більш виражений високий ступінь реактивної агресивності, порівняно з учнями 11-х класів. Статистичної достовірності ми не виявили.

За шкалою «сором'язливість» 33,3 % учнів 10-х класів та 31,5 % учнів 11-х класів продемонстрували високий ступінь ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,24$). Дані результати свідчать про наявність тривожності, скутості та невпевненості в собі, наслідком чого можуть бути труднощі в навчанні та соціальних відносинах. Низький ступінь «сором'язливості» мають 16 % учнів 10-х класів та 15,2 % учнів 11-х класів ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,14$). Дані результати свідчать про те, що ці учні спроможні будувати міжособистісні відносини з оточуючими та здатні до конструктиву в житті.

За шкалою «екстраверсія-інтроверсія» в учнів 11-х класів переважає інтровертований тип особистості, орієнтований «всередину» або «на себе». Для інтровертів характерна поведінка, більш пов'язана з комфортною самотністю, внутрішніми роздумами та переживаннями. На нашу думку, така поведінка в учнів 11-х класів може бути викликана в першу чергу, складанням зовнішнього незалежного оцінювання, обранням майбутньої професії та роздумами про майбутнє життя. В учнів 10-х класів переважає екстравертований тип особистості, який орієнтований у своїх проявах на зовнішній світ і на оточуючих. Отже, такі особистості безвольні, вони легко піддаються негативному впливу з боку оточуючих, що може призвести до девіантної і навіть протиправної поведінки.

За шкалою «емоційна лабільність» в 10-х класах високий ступінь мають 34,6 % учнів, а в 11-х класах 29,3 % учнів ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,73$). Дані результати вказують на нестійкість емоційного стану, що виявляється у частих коливаннях настрою, підвищеній збудливості, дратівливості та недостатній саморегуляції. Низький ступінь емоційної лабільності в 10-х класах продемонстрували 18,6 % учнів та 22,8 % учнів 11-х класів ($\varphi^*_{\text{емп}}=0,66$). Їх можна охарактеризувати як особистостей, які не тільки мають високу стабільність емоційного стану, але й уміють володіти собою.

Як ми бачимо, учні 10-х класів на 5,3 % мають більш виражений високий ступінь емоційної лабільності, що вказує на нестійкість емоційного стану, який здатен викликати неадекватну, агресивну та протиправну поведінку, яка, в свою чергу, здатна впливати на ставлення до психічного здоров'я.

Процес навчання в школі часто є причиною поганого самопочуття та неадекватної поведінки. Емоційні розлади є досить поширеним поясненням неадекватної поведінки та поганого самопочуття.

Результати дослідження психічної стійкості за допомогою методики «Ваша психическая устойчивость» дозволили виявити в учнів старших класів їхню модель поведінки, яка дозволяє уникнути стресів і нервових переживань. Результати представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Психічна стійкість до стресів в учнів старших класів

Предмет дослідж.		Модель поведінки у стресових ситуаціях і при нервових перенавантаженнях		
		Деадаптивна	Адаптивна	Надзвичайна обережність
Вік	Абс.	4	74	14
	%	4,3	80,4	15,2
11 клас	Абс.	7	54	14
	%	9,3	72	18,6
Критерій φ^* Фішера		1,29	1,27	0,58

Отже, дезадаптивна поведінка являє собою систему вчинків, що суперечать прийнятим у суспільстві правилам або моральним нормам, які завдають шкоду суспільству або самій особистості, спостерігається у 4,3 % учнів 11-х класів та 9,3 % учнів 10-х класів ($\varphi^*_{емп} = 1,29$). Їх можна охарактеризувати як особистостей, які нестійкі до важких життєвих ситуацій, будь-яка невдача сприймається як особистісна образа.

Отже, учні 10-х класів на 5 % мають більш виражену дезадаптивну поведінку. На нашу думку, такою поведінкою учні 10-х класів прагнуть підвищити свою самооцінку серед однолітків, і, як правило, така поведінка спостерігається в більшій мірі у дівчат, ніж у хлопців. Вони прагнуть довести всім, що можуть поводити себе так, як їм забажається. Статистична достовірність між учнями 10-х та 11-х класів не виявлена.

Більшість учнів старших класів, зокрема 80,4 % учнів 11-х класів та 72 % учнів 10-х класів, продемонстрували адаптивну

поведінку ($\varphi^*_{емп} = 1,27$). Їх можна охарактеризувати як досить спокійних, врівноважених особистостей, які володіють цілком нормальною психологічною стійкістю до стресів. Отже, учні 11-х класів на 8,4 % мають більш адаптивну поведінку, яка позначається на позитивному ставленні до психічного здоров'я. Статистичну достовірність не виявлено.

Надзвичайна обережність спостерігається у 15,2 % учнів 11-х класів та 18,6 % учнів 10-х класів ($\varphi^*_{емп} = 0,58$). Їх можна охарактеризувати як невпевнених у собі особистості. На нашу думку, вказана категорія учнів настільки боїться неприємностей, що їхня бездіяльність може стати причиною стресу. Отже, учні 10-х класів на 3,4 % мають більш виражену надзвичайну обережність, що характеризується невпевненістю у власних силах та можливостях.

Проведене теоретичне та емпіричне дослідження емоційного аспекту ціннісного ставлення старшокласників до психічного здоров'я дозволяє сформулювати наступні **висновки**:

1. Ранній юнацький вік характеризується поведінковими розладами, які призводять до порушення емоційної сфери. Нова соціальна ситуація розвитку особистості у ранньому юнацькому віці обумовлює зміни в індивідуальних особливостях особистості, внаслідок чого відбувається загострення міжособистісних стосунків, що призводить до переживання негативних емоцій, депресивних і тривожних станів. Означені чинники викликають порушення емоційної сфери, що позначається на психічних розладах і негативних емоційних переживань, що, в свою чергу, впливає на психічне здоров'я учнів старших класів.

2. Результати емпіричного дослідження показали, що в учнів 10-х класів спостерігається більша схильність до неконтрольованої агресії, агресивного ставлення до соціального оточення та виражене прагнення до домінування, що, в свою чергу, призводить до емоційної нестійкості. Агресивна поведінка в цих учнів може бути викликана заниженою самооцінкою, неадекватними проявами поведінкових реакцій та неконтрольованими емоціями.

3. В учнів 11-х класів спостерігається емоційна стійкість, захищеність від негативних переживань та стресів, яка проявляється в їхній урівноваженості та базується на впевненості в собі, оптимістичності й активності. Також вони продемонстрували більш високу адаптивну поведінку, що проявляється в їхній товариськості та сформованості на достатньому рівні стереотипів емоційного регулювання своєї поведінки. Тому, учні 11-х класів в

силу свого психічного розвитку більш здатні до позитивного ставлення до себе, до оточуючих та самоврядування власної поведінки, а отже, і ціннісного ставлення до свого психічного здоров'я.

Перспективу подальшого дослідження мивбачаємо у розробці індивідуальних та групових програм з фізичного виховання, щодо саморегуляції негативних емоційних переживань саме для учнів 10-х класів.

Список використаних джерел

1. Аминов Н.А. Психофизиологические и психологические предпосылки педагогических способностей / Н.А. Аминов // Вопросы психологии. – 1988. – № 5. – С. 71–77.
2. Большой толковый психологический словарь. – Т. 2. / Артур Ребер, [пер. с англ. Е. Ю. Чеботарева]. – Москва : Вече; АСТ, 2000. – 562 с.
3. Дьяченко М.И. О подходах к изучению эмоциональной устойчивости / М.И. Дьяченко, В.А. Пономаренко // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 106–113.
4. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека / Н.Д. Левитов. – М.: Просвещение, 1964. – 220 с.
5. Марищук В.Л. Эмоции в спортивном стрессе / В.Л. Марищук. – СПб. : КВИФК, 1995. – 324 с.
6. Психологические тесты. Самая полная энциклопедия / сост. Н.А. Преображенская. – Екатеринбург : У-Фактория; М. : Астрель, 2011. – 608 с. (карманная библиотека).
7. Психология. Словарь. – 2-е изд., испр. и доп. / Под общей ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Платонов К.К. Очерки психологии для лётчиков / К.К. Платонов, Л.М. Шварц. – М. : Воениздат МВС СССР, 1948. – 192 с.
9. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций / Я. Рейковский. – М. : Прогресс, 1979. – 392 с.
10. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології: Навч. посібн. / В. І. Розов. – К. : Кондор, 2009. – 278 с.
11. Сидоренко А.В. Методы математической обработки в психологии / А.В. Сидоренко. – СПб. : ООО «Речь», 2004. – 350 с.
12. Славина Л.С. Дети с аффективным поведением / Л.С. Славина. – М. : Просвещение, 1966. – 150 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Aminov N.A. Psihofiziologicheskie i psihologicheskie predposylki pedagogicheskikh sposobnostej / N.A. Aminov // Voprosy psihologii. – 1988. – № 5. – S. 71–77.

2. Bol'shoj tolkovyj psihologicheskij slovar'. – T. 2 / Artur Reber, [per. s angl. Є. Ju. Chebotareva]. – Moskva : Veche; AST, 2000. – 562 s.
3. D'jachenko M.I. O podhodah k izucheniju jemocional'noj ustojchivosti / M.I. D'jachenko, V.A. Ponomarenko // Voprosy psihologii. – 1990. – № 1. – S. 106–113.
4. Levitov N.D. O psihicheskix sostojanijah cheloveka / N.D. Levitov. – M. : Prosveshhenie, 1964. – 220 s.
5. Marishhuk V.L. Jemocii v sportivnom stresse / V.L. Marishhuk. – SPb. : KVIFK, 1995. – 324 s.
6. Psihologicheskie testy. Samaja polnaja jencyklopedija / sost. N.A. Preobrazhenskaja. – Ekaterenburg : U-Faktoriya; – M. : Astrel', 2011. – 608 s. (karmannaja biblioteka).
7. Psihologija. Slovar'. – 2-e izd., ispr. i dop / Pod obshej red. A.V. Petrovskogo, M.G. Jaroshevskogo. – M. : Politizdat, 1990. – 494 s.
8. Platonov K.K. Ocherki psihologii dlja ljotchikov / K.K. Platonov, L.M. Shvarc. – M. : Voenizdat MVS SSSR, 1948. – 192 s.
9. Rejkovskij Ja. Jeksperimental'naja psihologija jemocij / Ja. Rejkovskij. – M. : Progress, 1979. – 392 s.
10. Rozov V. I. Adaptivni antistresovi psihotehnologii: Navch. posibn. / V. I. Rozov. – K. : Kondor, 2009. – 278 s.
11. Sidorenko A.V. Metody matematicheskij obrabotki v psihologii / A.V. Sidorenko. – SPb. : OOO «Rech'», 2004. – 350 s.
12. Slavina L.S. Deti s affektivnym povedeniem / L.S. Slavina. – M. : Prosveshhenie, 1966. – 150 s.

I.V. Sundukova. Study of personality and behavioral aspects of the valuable relation of senior pupils to mental health. The article defines the personality and behavioral aspect as one of the indicators of the senior pupils' mental health. The author characterizes the personality features of senior pupils which are manifested in their emotional experiences. The author analyzes the concept of mental health, emotional stability, emotional instability, their interpretation by the national and foreign psychologists.

The article describes the results of empirical studies that have shown that pupils of the 10-th forms had bigger tendency to uncontrollable aggression, aggressive attitude to the social environment and expressed desire to dominate. It is established that aggressive behavior of these pupils may be caused by low self-esteem, inadequate behavioral reactions manifestations and uncontrollable emotions. The attention is focused on the high level of neuroticism noticed in this category of pupils, which is manifested in emotional instability and is accompanied by increased levels of anxiety

and irritability. It is noted that instability of the emotional state of the 10-th forms pupils is manifested in frequent mood swings, irritability and lack of self-regulation of emotional states and inappropriate behaviors. All this adversely affects the attitude to themselves, to others and to self-management of the behavior, and therefore also to the valuable relation to their mental health.

It is found that the problem of the valuable relation to the mental health of senior pupils will be solved on condition of adequate behavior formation and a positive attitude to mental health.

Key words: early adolescence, emotional instability, behavior, emotional stability, mood, emotions, mental health.

Received January 11, 2016

Revised January 30, 2016

Accepted February 25, 2016

УДК 159.95/612.8

Б.М. Ткач

bohdan.tkach@gmail.com

Нейропсихологічні механізми суїцидальної поведінки

Tkach B.M. Neuropsychological mechanisms of the suicidal behavior / B.M. Tkach // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Akxioma, 2016. – P. 489–501.

Б.М. Ткач. Нейропсихологічні механізми суїцидальної поведінки. У статті представлено сучасне розуміння нейропсихологічних механізмів формування суїцидальної поведінки. Описано види суїцидальної поведінки та дано їй інтерпретацію з позицій аксіології. Представлено епідеміологію суїцидальної поведінки з урахуванням вікових, гендерних, професійних та соціальних характеристик. Згруповано найважливіші екстраперсональні та інтраперсональні чинники суїцидального ризику. Порівняно механізми виникнення суїцидальної поведінки у психічно хворих (шизофренія, маячні розлади) та психічно здорових осіб. Висвітлено зв'язок між депресією та виникненням суїциду. Представлено причини доведення до самогубства, у тому числі розглянуто медпрепарати з депресогенним ефектом. Розкрито нейропсихологічний аспект психодинаміки суїцидальної поведінки. Показано нейрофізіологічну